

شرحی فارسی بر بخشی از ریاض المسائل + چند یادداشت تاریخی

مجتبی ایمانیه

ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل، کتابی فقهی و به زبان عربی تألیف سید علی بن محمد علی طباطبایی (متوفی ۱۲۳۱ ق) است این کتاب از شرح‌های معتبر کتاب مختصر النافع تألیف محقق حلی (م ۶۷۶ ق) است. ریاض المسائل یک دوره کامل فقه استدلالی از باب طهارت تا باب دیات در دو مجلد بوده که حاوی نظرات بزرگان فقه مثل شیخ طوسی، شیخ صدوق، علامه حلی، شهید اول، شهید ثانی، قاضی سعد الدین، کلینی، محمد باقر سبزواری، کتاب ریاض المسائل از کتاب‌های درسی در حوزه‌های علمیه بوده است و برای همین مکرر چاپ شده و استفاده از آن بین فضلا متداول است و از بهترین شروح مختصر النافع است.

مؤلف در سال‌های ۱۱۹۳ و ۱۱۹۶ ق کتاب را به پایان برده (الدَّرِیْعَه، ج ۱۱، ص ۳۳۶) و از کتاب‌های مرجع و مورد تحقیق فضلا و فقها به شمار می‌رود که به آن توجه مخصوص دارند و از بهترین کتاب‌های موجود فقهی است. که در اصول مسایل فقهی نوشته شده و متداول بین فقها و علما و محلّ مراجعه به این کتاب می‌باشد.

کتاب ریاض المسائل از همان ابتدای نگارش مورد توجه قرار گرفته و شروح زیادی برای آن نوشته شده که فهرستی از آنها ذیل عنوان ریاض المسائل در ویکی شیعه آمده و نیاز به تکرار آنها نیست.

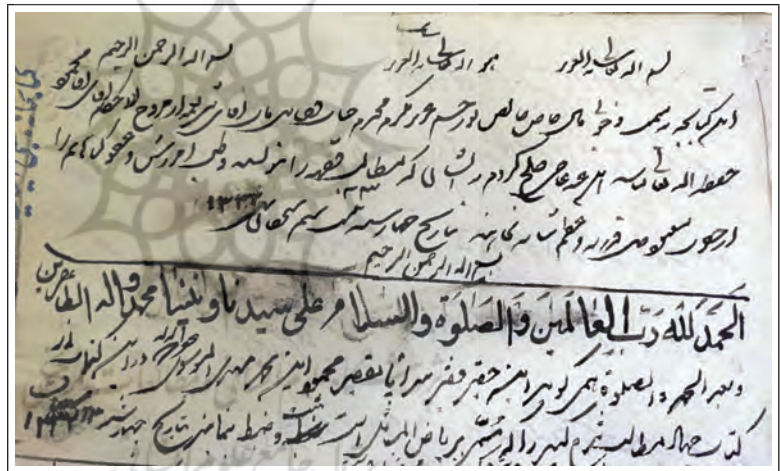
در میان شروح و حاشیه نویسان ریاض المسائل که تعداد ۳۰ اثر از آن‌ها نام برده شد و نوشته شده است، از شرح و حاشیه ریاض المسائل، تألیف و ترجمه به فارسی تألیف محمود بن محمد مهدی موسی اصفهانی تاکنون نام برده نشده است. ما در اینجا نسخه‌ای از آن را که در اختیار بود، معرفی می‌کنیم.

مؤلف نامبرده از خاندان علمی کلباسی و سید محمد باقر شفتی حجت الاسلام می باشد که تاکنون معرفی نشده و نامش هم درجایی ثبت نشده است.

مشخصات نسخه ترجمه و شرح ریاض المسائل تألیف وی به شرح ذیل است:
نسخه اصل در تاریخ سیچقان ثیل سنه ۱۳۳۲ قمری تحریر و توسط مؤلف محمود بن محمد مهدی موسوی اصفهانی به فرزندش محمود بن محمود بن محمد مهدی موسوی (کلباسی شفتی) داده شده است. در ابتدای نسخه به خط مؤلف چنین آمده است:

بسم الله تعالى العزيز

این کتابچه به میمنت و خوبی مآل خالص نور چشم عزیز مکرم محترم جناب فضایل مآب آقای شریعت مدار مروج الاحکام، آقای آقا محمود حفظه الله تعالی می باشد. این عبد عاصی صلح کردم به ایشان که مطالب فقهیه را بنویسند و طلب آمرزش و عفو گناهانم را از حضرت معبود جلّت قدرته و عظم شأنه نمایند، به تاریخ چهارشنبه بیست و سوم سیچقان ثیل ۱۳۳۳.

ابتدای کتاب چنین آغاز می شود:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا ونبينا محمد واله الطاهرين.

و بعد الحمد والصلاة همی گوید این حقیر فقیر سراپا تقصیر محمود بن محمد مهدی موسوی - غفر الله له - که در این کتاب از کتاب جهاد، مطالب شرح کبیرا مسمی به ریاض المسائل است، و شرح کبیر شرح مختصر نافع است، ثبت و ضبط بنمایند به تاریخ چهارشنبه ۱۳۳۲/۲۳. می گویم در این کتاب واقع می شود به سوی سه امور، اول: من يجب عليه الجهاد، اول کسی که واجب می شود بر آن جهاد. ثانی کسانی که واجب است جهاد کردن به آنها و آنها سه طایفه

هستند، طایفه اول بغاۀ هستند، و آن بغاۀ کسانی هستند که خارج می‌شوند بر معصوم از ائمه. ثانی اهل کتاب هستند، و آن یهود است و نصاری که کتاب یهود تورات است، و کتاب نصارا انجیل است. و ثالث کسانی هستند از کفار که نیست از برای آنها کتابی و نه شبه کتابی. و این طایفه واجب است قتالشان تا این که مسلم بشوند یا کشته بشوند، ولیکن از این‌ها قبول نمی‌شود جزیه، و جزیه از برای اهل کتاب است به دلیل اجماع و آیات و اخبار کثیره که اول اجماعی تمامی علما است که باید این‌ها جزیه بدهند یا اسلام یا قتل....

کتاب در ۱۹۰ ورق دورو ۱۷ سطری، طی ۳۸۰ صفحه به خط تحریری فارسی نوشته شده است.

نویسنده کتاب حاج میرزا محمود کلباسی (کرباسی) فرزند علامه مرحوم آقا محمد مهدی بن حاج محمد ابراهیم کلباسی از دختر مرحوم سید حجّت الاسلام شفقی^۱ و نوه مرحوم آیت الله حاج محمد ابراهیم کلباسی می‌باشد. شرح حال وی را مرحوم ملا عبدالکریم گزی آورده است.^۲ همین‌طور مرحوم مصلح الدین مهدوی نیز شرح حال او را نوشته است.^۳ همان مطالب به علاوه نکاتی در کتاب احوال خاندان کلباسی در شرح حال وی آمده و فهرستی از تألیفات او نیز همانجا درج شده است.^۴

یادداشت‌های مالی و... در آغاز و پایان نسخه

نکته جالب توجه این است که ۱۶ برگ، شامل ۳۲ صفحه در ابتدای کتاب و ده برگ آخر ربطی به شرح ریاض ندارد و مطالب متفرقه‌ای در آن نوشته شده است. این اوراق با اصل کتاب صحافی شده است.

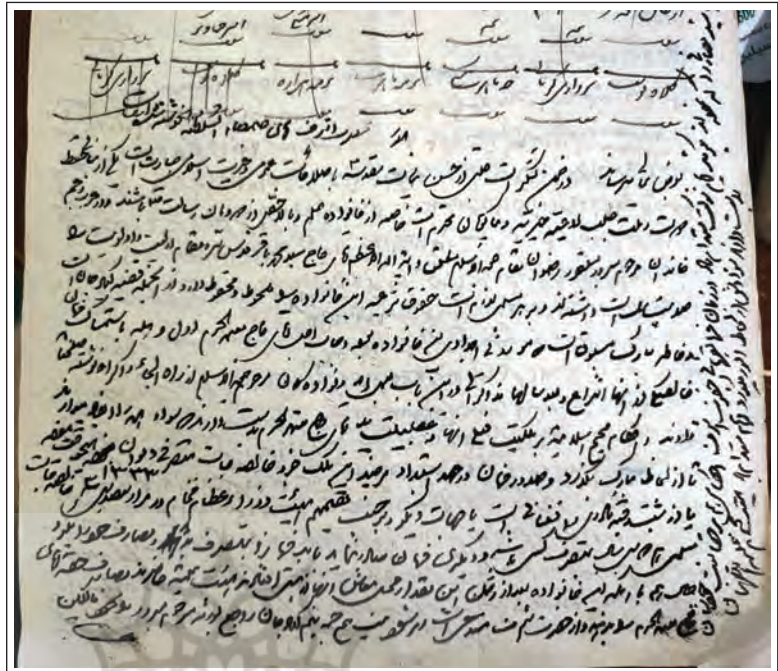
در چهار برگ اول محاسبات سیاقی از قبل صورت حساب‌ها با تاریخ‌های مختلف می‌باشد. در صفحه نهم، متن نامه‌ای است از طرف نویسنده کتاب به رییس الوزرای وقت آقای مستوفی الممالک راجع به موقوفاتی که متولی آن جد مؤلف یعنی سید محمد باقر شفقی حجة الاسلام بوده، و اکنون شخصی به نام معتمد الحرم مانع می‌باشد به تاریخ جمعه ۸ جمادی الاولی ۱۳۳۹ قمری.

۱. آقا محمد مهدی کلباسی اکبر اولاد و اعظم اولاد حاجی کلباسی و داماد سید العلماء والمجتهدین مرحوم آقا سید محمد باقر حجّت الاسلام شفقی بوده است. (خاندان کلباسی، ص ۱۴۶).

۲. بیان المفاخر، ج ۲، ص ۲۰۳؛ رجال اصفهان، ص ۱۵۶ (چاپ ۱۳۲۸ ش).

۳. تذکره القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان، چاپ دوم، ص ۵۰۸ انتشارات ثقفی اصفهان.

۴. خاندان کلباسی صص ۱۵۲-۱۴۶؛ بیان المفاخر، ج ۱، صص ۷-۳۸۶؛ دانشمندان و بزرگان اصفهان، صص ۵۰۸-۵۰۷.

در صفحات ۱۰ و ۱۱ صورت حساب‌هایی است از قبل با تاریخ ۱۲۸۸ و صورت لوازمی که همراهان دولتی در آن تاریخ جهت مسافرت به تهران همراه داشته‌اند، و متن نامه‌ای به مصمص السلطنه که همان مطالب راجع به موقوفات به او نوشته شده است.

در صفحات دیگر ابتدای نسخه نوشته‌ها و صورتحساب دیگر موجود است که تاریخ‌های مختلف را دارا می‌باشد.

در دو صفحه ۱۷ و ۱۸ رباعیان و اشعاری از ملا محمد باقر صحبت لاری (۱۱۶۲-۱۲۵۱ق) که شاعرو امام جمعه و جماعات لار بوده، با خط شکسته تحریری و تاریخ یکشنبه ۲۶ شهر جمادی الاولی ۱۳۳۵ قمری نوشته و ضبط گردیده است.

در صفحه ۲۰ فوت مرحوم آخوند ملا عبدالکریم گزی مورخ ۱۳ ذی الحجة الحرام ۱۳۳۹ ثبت شد. هم‌چنین تاریخ فوت حاجی میرزا محمد علی کلباسی ۱۱ شهر صفر ۱۳۴۲ قمری با شرح فوت ایشان نوشته شده است، و تاریخ فوت مرحوم آخوند ملا محمد کاشانی در سه شنبه ۲۰ شعبان ۱۳۳۳ با شرح آن.

و در صفحات دیگر صورت کتاب‌های امانتی ایشان و خرید کتاب‌های مورد احتیاج و شرح خرید کتاب‌ها و قیمت آن‌ها و در یک صورت حساب خرید لباس و لوازم یک ساله برای خود با قیمت آن‌ها نوشته شده، و چندین نامه که مطالب بسیار جالب و سودمندی از آن‌ها دریافت می‌گردد، و درده

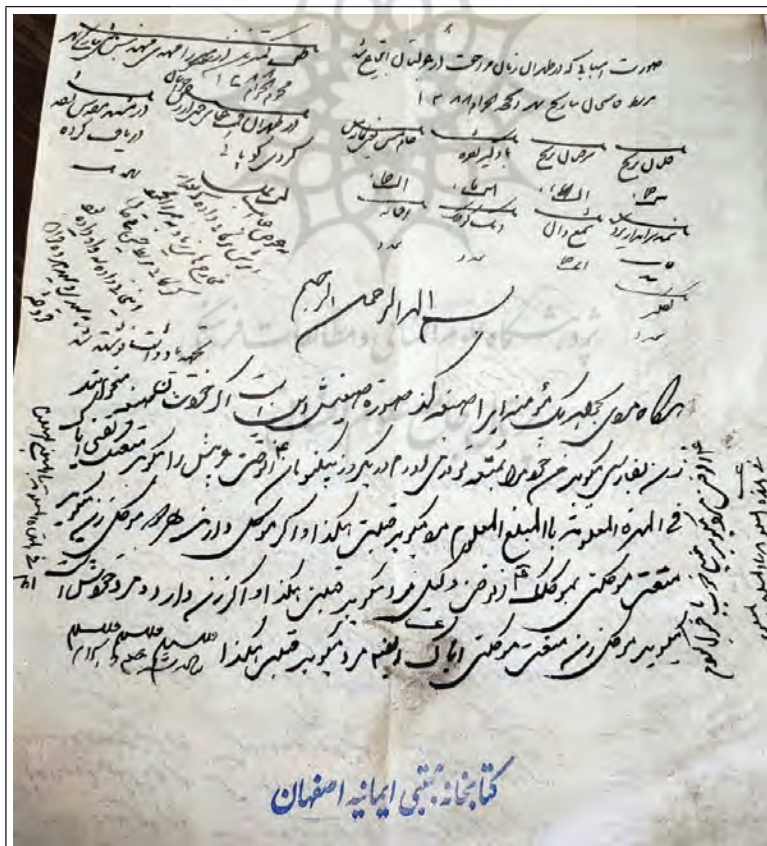
صفحه آخر کتاب نیز از این قبیل یادداشت‌های تاریخی و نوشته‌ها دارا می‌باشد که جهت شناخت اوضاع اجتماعی قابل بررسی و دقت عمل نویسنده را نشان می‌دهد.

از جمله این یادداشت در مورد پذیرایی مرحوم آیت الله حاج آقا رحیم ارباب در شب روضه خوانی در منزل ایشان بدین عبارت:

سرکار شریعت مدار مروّج الاحکام الفاضل المحقّق والکامل المدقّق جناب آقا رحیم ارباب مدّ ظلّه العالی ۲۰ شهر محرم الحرام سوردادند که شب چهارم روضه ایشان بود آن رامحض ابوی بود که نظر بوده ثبت گردد به تاریخ عشرون محرم الحرام سنه ۱۳۴۳ محمود،

و این یادداشت:

جناب مستطاب شریعت مدار مروّج الاحکام فاضل محقّق والاسناد المدرّس جناب آقا میرزا محمد حسن کاشی - سلّمه الله تعالی - از اول محرم الحرام سنه ۱۳۳۳ درس هایشان را محقّقاً ... گونه‌ای رامحض امر خارجی بود که نظر نرود، فی بیست و ششم محرم الحرام سنه ۱۳۳۰ کمیته محمود بن محمد مهدی موسوی غفرله.

چنان‌که اشارت رفت در صفحات ابتدای نسخه و آخرین نسخه صورت محاسباتی ثبت و ضبط است که دارای تاریخ‌های ۱۲۸۸ و ۱۲۸۹ و ۱۲۹۳ قمری می‌باشد و در اول و آخرین نسخه هر کدام چندین صفحه ثبت شده است و متن کتاب در بقیه صفحات سفید آن نوشته شده است:

کتاب در دست یکی از مستوفیان ظلّ السلطان بوده که همان چندین صفحه اول و آخرین نسخه را به صورت دفتر محاسباتی استفاده می‌کرده و در صفحات سفید و نانوخته آن مطالبش را نوشته است.

این کتاب، به صورت بیاض مانند بوده، و از بالا صحافی و شیرازه بندی گردیده؛ از جمله نوشته‌ها صورت اجناس مسافرت به تهران و خرید در تهران به تاریخ محرم الحرام ۱۲۸۸ قمری در آن‌ها ثبت و ضبط شد. فقط نامی که در این صفحات نوشته شده در صفحه ۱۵ آن چنین است:

طلب کمترین از میرزا مهدی مهندس باشی به تاریخ محرم الحرام ۱۲۸۸ در تهران جهت ... و سپس مبلغی در مشهد مقدّس دریافت کرده بود نوشته شده است. این یادداشت‌ها قبل از استنساخ کتاب روی اوراق سفید این دفتر بوده و در واقع، بعد از آن اوراق که محاسبات روی آنها بوده، از باقی صفحات برای نوشتن شرح ریاض المسائل استفاده شده است.

و اما این اثر که شرحی فارسی بر ریاض است، شامل کتاب جهاد و کتاب التجاره است. در پایان کتاب جهاد و آغاز تجارت یک صفحه یادداشت‌ها و توضیح بعضی از عبارات و دیگر مطالب است از جمله: شروع به درس خواندن معالم الاصول توسط مصنف در روز شنبه هفتم شهر شعبان ۱۳۳۱.

نسخه کنونی بر جای مانده، نسخه اصل است که توسط مصنف و مؤلف تصحیح و حاشیه نویسی در کنار صفحات دارد و مطالبی که مربوط به زندگی و کتاب‌های وی دیگر یادداشت‌هایی از ثبت موالید و وفات علما و دیگر مسایل خود در آن با امضا و خط اصلی نوشته شده است. و آخر دعوانا ان الحمد لله ربّ العالمین. (پاییز ۱۴۰۲ق).

منابع

- ۱- خاندان کلباسی شرح احوال علامه حاجی محمد ابراهیم کلباسی، تألیف شیخ محمد کلباسی با تعلیقات و اضافات دکتر علی کرباسی زاده اصفهانی. ناشر کانون پژوهش ۱۳۸۱ اصفهان.
- ۲- بیان المفاهیر در احوالات حاج سید محمد باقر حجت الاسلام شفتی، تألیف مصلح الدین مهدوی ۲ جلد نشر کتابخانه مسجد سید اصفهان نشر ذخائر رقم ۱۳۶۸.
- ۳- تذکرة القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان، تألیف مصلح الدین مهدوی، چاپ انتشارات ثقفی اصفهان ۱۳۴۸ چاپ دوم.
- ۴- رجال اصفهان یا تذکرة القبور، تألیف آخوند ملا عبد الکریم گزی با حواشی و ملحقات مصلح الدین مهدوی اصفهان ۱۳۲۸ ش.
- ۵- رجال اصفهان در علم و عرفان و ادب و هنر، جلد اول تألیف دکتر سید محمد باقر کتابی، انتشارات گلها اصفهان ۱۳۷۵.
- ۶- رجال و مشاهیر اصفهان، تألیف میر سید علی جناب، تدوین و تصحیح رضوان پور عصار، ناشر سازمان فرهنگی و تفریحی شهرداری اصفهان، اصفهان ۱۳۸۵.
- ۷- تاریخ اصفهان، حاج میرزا حسن خان جابری انصاری، تصحیح و تعلیق جمشید مظاهری، جلد سوم: سرگذشت ناموران هنری از علما و سلاطین و امرا و حکما و اطبا و هنرمندان انتشارات مشعل اصفهان ۱۳۷۸ (چهار جلد در یک مجلد).
- ۸- اثر آفرینان، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، جلد پنجم، تهران ۱۳۸۰.
- ۹- مکارم الأئمان: میرزا محمد علی معلم حبیب آبادی، ناشر اداره کل فرهنگ نصر اصفهان، اصفهان ۱۳۹۶ ق، ج ۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی